

NR 1 • 2002 • ÅRG 58

Rättsvårdens viktigaste uppgift i framtiden:

att vårda den skada
som uppkommit
genom brott

(Idag läggs 99% av resurserna på den som orsakat skadan)

- Medling och Reparativ Rättvisa
- Martin Wright
- Belgien
- Hur lyckas man i arbetet
- Moralkollisioner i välfärdssamhället

TIDSKRIFT FÖR KRIMINALVÅRD

NR 1 • 2003 • ÅRG 58

REDAKTIONENS ADRESS

Tidskrift för Kriminalvård
601 80 NORRKÖPING

REDAKTION

Stefan Eriksson, 0155-61 86 80
ansvarig utgivare

Jan Gustavsson, 011-496 3892
Lars Metelius, 070-696 5429
Magnus Ström, 08-402 1117
Magnus Björkander, 08-5191 1900

PRENUMERANTREGISTER

Maria Danielsson, 011-496 3956

REDIGERING

Frans Schlyter, 011-496 3818

Tidskriften utkommer med 4 nummer per år.
Prenumerationspris 75 kr per år.
Medlemskap inkl tidskrift 100 kr per år.
Postgiro 29 80 60 - 5

TRYCKERI

Tremangrafiska, Norrköping
ISSN 0040-6821

Tidskrift för Kriminalvård utges sedan 1946 med Svenska Fängvårdssällskapet som ägare. Åsikter och idéer som framförs i signerade artiklar eller i intervjuer står helt för artikelförfattarens eller den intervjuades räkning.

innehåll

Ledare	3
Medling och reparativ rättvisa Magnus Björkander och Lars Metelius	4
Dumtanten och psykoaerobics Stefan Eriksson	10
Martin Wright, några frågor ... Christina Nehlin	15
Reparativ Rättvisa Christina Nehlin	17
Reparativ Rättvisa i Belgien Christina Nehlin	21
Hur lyckas man i sitt arbete? Stefan Eriksson	25
Moralkollisioner Anneli Persson Kuylenstierna	29
Gärningsman - Offer Stefan Eriksson	35

Manusstopp nr 2 är 2 maj 2003
Skriv på diskett, PC/Mac eller bifoga dokumentet
med epost till Frans.Schlyter@kvv.se

ledare

Ett nytt år. En ny generaldirektör. En ny omorganisation? Alltid spännande med chefsbyten. Alla chefer vill sätta sin prägel på verksamheten och bygga pyramider (påtagliga minnesmärken för att vi andra ska minnas deras storhet när de är borta). Ben Furman, en finsk psykiatriker och utbildare/författare, berättade att i Finland uttrycker man inte längre sin yttersta vrede genom att säga "Jag önskar dig ett helvete!!!" Finländarna har tagit det ett steg längre och säger "Jag önskar dig en omorganisation!!!!!!". Grymheten utvecklad på ett subtilt sätt.

Cheferna har en avgörande roll i alla organisationer. Dock; det är inte ovanligt att kraven och förväntningarna upplevs som större än förutsättningarna. Ofta berättar chefer i offentlig verksamhet att de saknar tid att utveckla metoder och riktning i sitt ledarskap. De är fullt upptagna med att desperat lösa vardagen. Dock behöver varje chef riktning och något att tro på, en form av ledartaktik och teoretisk ram. Jag har skrivit en artikel om ett ämne som ligger mig varmt om hjärtat; Hur vet vi att vi lyckas i vårt arbete?

Temat för detta nummer är restorative justice (på svenska ungefär *reparativ rättvisa*). Ett samlingsnamn för flera olika strategier där förövaren får möta den som har utsatts för brott i syfte att gottgöra och försonas. En sympatisk tanke är att restorative justice har ett naturligt och uråldrigt sätt att hantera felaktigheter som begås mellan oss människor. I mitten av 1990-talet arbetade jag och en kollega med män som misshandlat sina kvinnor och dömts för det. Kort berättar jag om våra erfarenheter. Lars Metelius och Magnus Björkander refererar från Skyddsvärnets seminarium om "Medling och Reparativ rättvisa" 2002. Christina Nehlin från BRÅ är en namnkunnig person inom området. Hon bidrar med några artiklar bl a om hur man arbetar med frågan i Belgien. Christinas artiklar har tidigare publicerats i Runt i Krim. Vi tackar Runt i Krim särskilt för möjligheten att åter föra upp Christinas ord till eftertanke och debatt. Beträffande Reparativ rättvisa/medling vill jag även berätta att BRÅ har upptaktsmöten i Göteborg (8 april 2003), Stockholm (10 april 2003) och Umeå (8 maj 2003). Målgruppen är i och för sig kommunerna (som av någon outgrundlig anledning kommit längre i medlingsfrågan än kriminalvården) men föreläsarna är intressanta och ämnet hett. Sedan är Svenska fängvårdssällskapet delarrangör för ett seminarium med samma tema den 9 april 2003 på polishuset i Stockholm.

Privatisering av kriminalvården är en fråga som åter igen är aktuell. Göran Rosenberg, författare och journalist, hade en mycket sympatisk föreläsning om moral-kollisioner på framtidsseminariet i september 2002. Läs och begrunda Anneli Persson Kuylenstiernas referat. Klart tänkvärt.

Stefan Eriksson

Medling och Reparativ Rättvisa

– ett seminarium till Gunnar Marnells ära

Föreningen Skyddsvärnet i Stockholm arrangerade i april 2002 ett seminarium om medling och Reparativ Rättvisa på Långholmens Folkhögskola i Stockholm. Seminariet hade underrubriken ”till Gunnar Marnells ära”, vilket fick en dramatisk aktualitet i och med att Gunnar Marnell gick bort bara någon dag före seminariet, nästan 90 år gammal.

REFERERAT AV MAGNUS BJÖRKANDER OCH LARS METELIUS

Seminarieledare *Lars Metelius* påminde i ett improviserat och gripande minnestal om Gunnar Marnells stora betydelse för medlingsinstitutet i Sverige. Seminariet inleddes med en tyst minut.

Gunnar Marnell var under sina verkamma år bl.a. som Kriminalvårdsdirektör i Stockholm en stark företrädare för en humanitär kriminalvård. Genom sin personliga utstrålning och fasta engagemang förmedlade han sitt livslånga budskap om att kriminalvård måste bedrivas på fler plan. Kraftfulla åtgärder måste förenas med en tro på att förändring är möjlig. Effektivitet och humanitet går hand i hand, något som alltmer besannats av efterföljande forskningsrön. Gunnar Marnell stod alltid modigt fast i sin övertygelse, i vilken riktning än de kriminalpolitiska vindarna blåste, något som hans efterföljare borde ta lärdom av. 2002-07-01 skulle Gunnar Marnells engagemang för medling och Reparativ Rätt-

visa i Sverige få sin kröning i och med dess införande i svensk rättsordning.

Huvudtalare på medlingsseminariet var *Martin Wright*, forskare vid Universitetet i Sussex. Han har i många år arbetat för medling och var en av dem som introducerade medling i England på 80-talet samt skrivit flera böcker i ämnet och varit inspiratör för många.

Efter en kortare beskrivning av det som sades i övrigt på seminariet följer i denna artikel ett mer omfattande referat av Martin Wright´s anförande på seminariet.

Seminariet inleddes av *Marianne Häkansson* tidigare överdirektör vid kriminalvårdsstyrelsen och generaldirektör för Brottsförebyggande Rådet, numera arbetar hon på Justitiedepartementet och är ordförande i Föreningen Skyddsvärnet i Stockholm. Hon erinrade om att frågan om medling haft svårt att vinna gehör

inom rättsväsendet, trots att detta institut varit känt sedan 70-talet, då Niels Christie höll seminarier betitlade "de stulna konflikterna".

Efter en lång process föreligger nu en proposition benämnd "Medling med anledning av brott". Det finns enligt Marianne Håkansson nu en stark vilja att gå vidare.

FRÄMST VID UNGDOMSBROTT

I huvudsak går innehållet i lagförslaget ut på att gärningsman och brottsoffer träffas och pratar om brottet och dess följder. Medling skall ske i båda parter intresse och medlaren skall vara opartisk. Lagen omfattar gärningsmän i alla åldrar, men då det gäller personer under 12 år skall synnerliga skäl föreligga. Man accepterar alla brott. Dock tänkt att främst äga rum vid ungdomsbrott. Ett syfte med medling är att gärningsmannen skall inse konsekvenserna av sina handlingar och det skall utmynna i ett avtal. Medling skall vara frivillig och kunna förekomma i alla stadier av rättsprocessen.

Målsäganden skall tala om sin syn på gärningsmannen och kunna framställa önskemål om gottgörelse. Gärningsman skall kunna be om ursäkt. Då det gäller unga lagöverträdare skall socialförvaltningen underrättas. Detta var huvudpunkterna i Marianne Håkanssons anförande.

I seminariet deltog även *Mauro Pliscovaz* och *Christina Nehlin* som båda varit praktiker och är utbildare av medlare. Christina Nehlin är dessutom författare till boken "Medling vid brott" och hon har också varit samordnare i regeringens försöksverksamhet via BRÅ

Mauro och Christina framhöll att medling är ett suveränt sätt att arbeta med

ungdomar på. Genom medling finns goda möjligheter att deras perspektiv och syn på rättvisa vidgas av att sammanföra offer och gärningsman. Det kan även fungera bra med vuxna, framförallt i kriminalvården. De som arbetar som medlare kan exempelvis vara poliser. Det är ofta socialarbetare som är medlare. Det kan dock vara svårt att kombinera medling med myndighetsutövning.

Överlämnande till medling kan ske på olika sätt. Det kan göras av socialtjänsten, alternativt genom åklagare. Bedömningen sker på olika sätt. Här kan dock behövas riktlinjer.

KONTAKTA BROTTSOFFER

Det skiljer sig var man lägger tyngdpunkten, om det är på brott eller person. Brotten kan vara skadegörelse, misshandel, rån etc. Man börjar med att kontakta brottsoffer för att informera och fråga om han/hon vill träffa gärningsmannen. Det är väldigt viktigt med ett bra förarbete. I förarbetet lägger man upp hela medlingsituationen, vilket skapar trygghet i den kommande medlingsprocessen. Några föredrar i början personliga samtal, andra tar kontakt per brev. Man kallar alltid till ett möte.

Gärningsmannan måste ha erkänt och har som regel någon slags insikt om vad han har gjort. En medlare skall vara opartisk, tydlig, förberedd, kontrollerad, tyst, och kunnig. Man träffas i en neutral lokal. En viktig del är placeringen i rummet. Är föräldrar med skall de sitta en bit ifrån. Viktigt med ett "neutralt" rum med ett "neutralt" möblemang. Medlaren börjar med att berätta det han/hon vet om händelsen, när den ägde rum etc. Sedan får brottsoffret tala och ställa frågor. Det gäller för medlaren att kunna backa snabbt

och hålla kontroll på balansen, så att folk får komma till tals. Tiden brukar vara 45-60 minuter per möte. Det kan vara laddade möten till en början, men många slutar väldigt bra. Många möten slutar med att man tar varandra i hand.

Martin Wright's anförande hade benämningen – What is Restorative Justice ? Vad är Reparativ Rättvisa ?

Martin Wright började med att hylla Gunnar Marnell för hans insatser. Han ansåg att det var en stor ära för honom att få tala på ett seminarium som hölls till Gunnar Marnells ära och minne. De hade arbetat tillsammans i internationella sammanhang som medlemmar av Howard League for Penal Reform. Efter att de hade slutat där stod de i regelbunden kontakt med varandra.

RESPEKT UTIFRÅN MÄNNISKOVÄRDE

Gunnar Marnell motsatte sig återfödelsen av den neoklassiska skolan som hellre fokuserade på värdet av bestraffning, istället för behandling. Martin menade att Gunnar Marnell framhöll en annan aspekt av begreppet vård, som inte bara innefattade terapi och behandling, utan även var en fråga om att behandla kriminalvårdsdömda med respekt utifrån deras människovärde.

Gunnar Marnell kom att bli en varm anhängare och något av en "dörröppnare" för medling och Reparativ Rättvisa i Sverige. 1988 organiserade han med hjälp av Skyddsvärnet i Stockholm en temadag vid Svea Hovrätt där Martin Wright var en av talarna. Det var därför en särskild glädje för honom att komma tillbaka till Stockholm och tala på dagens seminarium 14 år senare.

Huvudtemat på konferensen i Stockholm för fjorton år sedan var "Alternativa brottspåföljder i ett internationellt och skandinaviskt perspektiv". Ett av dem kallades på konferensen för "Medling offer-gärningsman". Idag är också termen Reparativ Rättvisa, Restorative Justice, vida spridd, och ett europeiskt forum för medling och reparativ rättvisa mellan offer och gärningsman har etablerats. Kanske har en av grundidéerna varit att hjälpa brottsoffer, men därutöver har en utveckling skett, som vi kommer att se. The Restorative Justice Consortium i England definierar i sitt manifest Reparativ Rättvisa på följande sätt:

"Reparativ Rättvisa strävar efter att balansera brottsoffrets och samhällets intressen med behovet av att integrera gärningsmannen i samhället. Den strävar efter att stödja brottsoffrets upprättelse och att genom stöd förmå bägge parter att vara delaktiga i rättsprocessen på ett givande sätt".

LÅKA SKADAN

På samma sätt uppmärksammas också andra personer som involverats på grund av brottet såsom exempelvis släktingar till offer och gärningsman. Reparativ Rättvisa understryker även att processen inte är mindre viktig än resultatet av den. Den kan i sig bidra till att läka skadan av brottet.

Reparativ Rättvisa innebär en utmaning för oss att "omtänka" våra mål och omvärdera våra kriterier för framgång. Trots att politiker, i alla fall i England, tycks anta att kriterierna för framgång med rättsprocessen utgörs av dom och påföljd, så ser företrädare för Reparativ Rättvisa att brottsoffret får upprättelse och att gärningsmannen blir rättvist behandlad, som

det viktigaste. Undersökningar har visat goda resultat när det gäller båda dessa kriterier och framstegen rättfärdigar Reparativ Rättvisa, även om andelen dömda skulle bestå.

UPPNÅ SAMFÖRSTÅND

Nya visioner för rättsväsendet uppstår genom detta. Det primära målet för strafflagen borde vara att återinföra fred och försoning och att läka skadorna. Dess huvudfunktion bör vara: att uppnå samförstånd, inte slå tillbaka; att bilägga mänskliga konflikter, inte att få dem att bestå; att föra parter i konflikt närmare varandra, istället för att skilja dem åt.

I perspektivet av sådana visioner talade Martin Wright om gamla och nya mål för rättsprocessen: se ram

I den klassiska modellen för rättsskipning är aktörerna staten och den anklagade. Staten representeras av åklagaren och agerar på uppdrag av samhällsmedborgarna i gemen. I Reparativ Rättvisa finns det tre primära skillnader.

1. Brottsoffret deltar i processen och står inte utanför.

2. Samhället, där berörda människor (gärningsman och hans/hennes familj, brottsoffer och brottsoffers familj) hellre än staten ingår och är aktivt involverade som en del i en triangel mellan gärningsman-brottsoffer-samhället
3. Processen i sig ses som en del av Reparativ Rättvisa och inte bara som en väg till utgången (dom och påföljd)

Brottsoffret skall få tillfälle att ta del i den process, som handlar om att reparera den genom brottet uppkomna skadan, utan att ta del i beslutet om straffrättsliga sanktioner.

Gärningsmannen/kvinnan skall uppmuntras att erkänna den skada han/hon har förorsakat, och att gottgöra den så långt det är möjligt. Men de skall inte hållas ansvariga för de eventuella sociala förhållanden som påverkat hans/hennes beteende.

Samhället bör hjälpa till med gärningsmannens rehabilitering och skall inte utpeka och stöta bort dem. Samhällets uppgift skall även vara att erbjuda stöd och hjälp till brottsoffret.

Gamla mål	Nya mål
Fel genom att bryta mot regler	Fel genom att kränka människor, deras förhållanden och frid
Fokus på att bestraffa (tillfoga lidande)	Fokus på att ställa tillrätta
Rättvisa baserad på regler	Rättvisa baserad på substans, process
Fokus på skuld och abstrakta principer	Fokus på den skada som tillfogats
Staten som offer	Människan som offer

En viktig del, i en reparationsprocess är att gärningsmannen samarbetar genom att delta i olika former av utbildnings- tränings- eller terapiprogram, som han/hon kan ha behov utav. Detta är ett "tvåvägskontrakt" mellan samhället och gärningsmannen. Om han/hon är villig att samarbeta, så skall samhället göra det möjligt att delta i exempelvis drogprogram.

ÅTERKOPPLING

Efter denna triangel mellan brottsoffer-gärningsman-samhälle finns det ytterligare en aspekt som bör inkluderas i Reparativ Rättvisa, nämligen feedback.

Rättsapparaten är ofta kritiserad för att sakna enhetlighet. Den utgörs av en samling olika delar som exempelvis polis, åklagarmyndighet, domstolar, frivård, fängelse etc, som har olika inriktningar för sin verksamhet och verkar halvt om halvt oberoende av varandra. Ett väsentligt inslag saknas, nämligen feedback. Rättsystemet är utformat för att svara upp mot mycket specifika frågeställningar, såsom: begick personen i fråga denna handling? var det ett brott? hur långt straff bör utmätas?

Mycket relevant bakgrundsinformation utsluts, därför att det inte är relevant för bevisprövningen. Gärningsmannen har ingen anledning att ge mer information än vad som behövs i händelse av att det skulle leda till ett strängare straff.

Inom Reparativ Rättvisa däremot är dynamiken helt annorlunda. Den äger rum då gärningsmannen har erkänt sin delaktighet i den skada han åsamkat (och de flesta gärningsmän erkänner faktiskt sina brott). Atmosfären i ett medlingsmöte är inte konfrontativ, utan baseras på problemlösning. De som deltar i sådana

möten är där för att finna vägar att reparera den skada som uppstått. Brottsoffret vill kunna ställa frågor till gärningsmannen som inte har någon plats i en rättegång, såsom; varför valde du just mig som offer? Medlingsmötet blir på så sätt ett slags sannings- och försoningsmöte.

REDUCERA SOCIALA TRYCK

Reparativ Rättvisa fungerar inte bara som ett sätt att förmå en gärningsman att inte upprepa sin kriminella handling och inte heller stöder den sig på avskräckningstanken som en framkomlig väg. Den pekar på en mer nyanserad strategi, som innehåller faktorer, som syftar till att reducera olika typer av sociala tryck, som exempelvis lättillgängliga varor i varuhuset, hög arbetslöshet, en resurssvag skola, brist på fritidssysselsättning för unga människor etc. och även faktorer som exempelvis att etniska minoriteter förnekas möjligheter på grund av diskriminering, kan utgöra ex på sådant sociala tryck.

För att åskådliggöra hur Reparativ Rättvisa fungerar i praktiken berättade Martin Wright om ett exempel från Tyskland.

Några barn i åldern 11-15 år lekte i ruinerna av ett gammalt slott. Det tillhörde ett försäkringsbolag, som hade börjat göra restaureringsarbeten. I ett av rummen hittade barnen en samling neontuber, som gick sönder och exploderade med en kraftig smäll.

Delar av byggnaden var mycket farlig. Dessutom fanns där ett 30 meter djupt schakt.

Då polisen träffade föräldrarna valde några en hård linje gentemot barnen, medan andra påpekade att kommunen

faktiskt inte bestod med så många andra lekplatser för barnen att vara på. Ett stormöte hölls i prästgården bl.a. med medverkan av Medlingsverksamheten. Man pratade om faran särskilt som det fanns andra farliga ruiner för barn i närheten. Det framkom att en del föräldrar varit ganska försumliga. Sedan diskuterades ersättning för uppkommen skada. Representanten från försäkringsbolaget visade att de samlade skadorna uppgick till ett värde av 10.000 DM. Men firman uppgav att man istället för ersättning skulle godta 8-20 timmars reparationsarbete i veckan, med föräldrarnas samtycke. Företrädaren för försäkringsbolaget skulle garantera att arbetet inte var alltför betungande för barnen. Allt detta bekräftades genom ett avtal.

ENTUSIASM

Slutligen diskuterades frågan om fritidsaktiviteter. Borgmästaren drogs in i diskussionen. Man kom överens med några lokala sportklubbar om att för en mindre summa pengar starta upp verksamheter för barnen och säkerhetsanordningar runt några andra ruiner skulle samtidigt förbättras. Barnen fullföljde sitt arbetsavtal med entusiasm och fortsatte arbetet ända tills reparationsarbetena ansågs färdiga. Åklagaren lade ner fallet.

Dessa resultat hade aldrig uppnåtts inom ramen för en vanlig rättsprocess.

Alltför mycket förväntan läggs ofta på rättssystemets möjligheter att bringa rättvisa och fokuserar nästan uteslutande på gärningsmannen. Reparativ Rättvisa inkluderar dessutom inte bara brottsoffret

utan även kommunen, som likt gärningsmannen besitter såväl ansvar som rättigheter. Det är som en triangel mellan gärningsman, brottsoffer och samhälle, men med ytterligare ett element, *nämligen feedback, som handlar om att ta hänsyn till hela den reparativa processen, alltifrån brottsreducerande strategier ända till de socialpolitiska effekterna.*

AVSLUTNING

Reparativ Rättvisa kommer in och kan användas på många nivåer: Dispyter som kan lösas genom medling utan att använda några kriminallagar för smärre förseelser, medan allvarliga förseelser kan benas ut innan de kommer till rättegång. I samband med de allvarligare brotten, som skulle gå till domstol, kan ändå medlingsmöte användas bl.a. för att fastställa det reparativa inslaget i gärningsmannens verkställighetsplan.

Slutligen skulle domstolarna kunna få en mer omfattande roll vad gäller att fastställa och att fullfölja överenskommelser. Det är betydelsefullt att konstatera att samhällets ansvar när det gäller brott, inte bara är att fokusera på gärningsmannen, eller på brottsoffret, utan på hela samhällets delaktighet. Sättet samhället reagerar på den genom brott uppkomna skadan och söka vägar för att minska dess effekter på, även om det skulle innebära strukturella samhällsförändringar i framtiden

Det handlar om att söka vägar och finna sätt på vilket samhället kan bli bättre för alla att leva i, och Reparativ Rättvisa är en av de vägar genom vilken vi kan bli medvetna om de förändringar som behövs.

Dumtanten och Psykoaerobics

Några exempel på Reparativ rättvisa

AV STEFAN ERIKSSON

Sedan början av 1990-talet har jag och en god vän, Peter Johnsson, haft kontakt med Ben Furman, en inspirerande och på många sätt banbrytande finsk psykiatriker/psykoterapeut, författare och utbildare. Våra kontakter med Ben har resulterat i många goda idéer och konstruktiva metodutvecklingar. En av de saker Peter och jag stal var något Ben och hans kollega Tapani Ahola kallade *Psykoaerobics*. Psykoaerobics har sedermera bytt namn till *Ansvarstrappan* och finns att beskåda på Ben's hemsida www.reteaming.com.

GOTTGÖRELSE

När Ben presenterade idén var vi hemma hos honom i Helsingfors. På den tiden arbetade jag på frivården Nyköping och Peter på KUBEN, en öppen mottagning i Nyköpings kommuns regi som företrädesvis arbetade med systemisk familjeterapi/lösningsfokuserad inriktning. Det var tidigt 1990-tal. På ett bord i hallen låg en bok med judisk visdom (enligt Ben författad långt före Kristus). Ben läste högt ur boken om vikten av gottgörelse.

Goda tankar om att både den som har gjort fel och den som blivit utsatt har intresse i att det som inträffat hanteras på ett läkande sätt. Om någon gjort fel mot en person och känner skuld är den naturliga förlängningen att denne vill göra rätt för sig. Det finns i oss människor som sociala varelser en strävan att försonas med det dåliga vi gjort. Vi vill hitta försoning och möjlighet att gottgöra skadan. Den som utsatts vill även den ha kompensation för skadan/lidandet. Man vill känna att förövaren gottgjort det inträffade på ett uppriktigt sätt. Någon form av överenskommelse görs för att kunna gå vidare, den ene för att inte känna bitterhet och den andre för att ta ansvar för sina handlingar och undvika att det händer igen.

SKULD OCH SKAM

Viktiga incitament i gottgörelse är skuld och ansvar. Skuld kan, i motsats till skam, vara en god kraft. I begreppet skuld ligger att det finns något som går att reglera. Om en person känner skuld är han/hon troligen medveten om att något måste

göras för att bli skuldfri, d v s ta aktivt ansvar för att ställa saker och ting tillrätta. I finansvärlden är det enkelt, man lånar pengar och får en avbetalningsplan.

Bekymret i mellanmänniska relationer är att det kan var svårt att sätta en prislapp på den oföränt någon gjort mot någon annan. Rättssystemet har ett prislappssystem, men är i praktiken ett förehavande mellan samhället och den som gjort fel. Den som utsatts kan eventuellt känna sig nöjd med rättens utslag och kanske får man ett litet skadestånd, men den som gjort fel betalar sin skuld till samhället. I sig bra men dock är känslan att den som utsatts för brott normalt inte upplever att förövaren gottgjort honom/henne för det inträffade.

DEN DRABBADE GOTTGJORD

Idén med medling/gottgörelse/reparerande rättvisa är att den som gjort fel ska försonas med det inträffade och gottgöra på ett sådant sätt att den drabbade känner sig gottgjord. Ett betydligt mer intimt sätt att hantera brott än att låta domstolar/samhället bestämma vad den felaktiga handlingen kostar i form av böter, skyddstillsyn, fängelse o s v. Den här typen av reglering mellan förövare och offer finns i stort sett i alla kulturer och i alla religioner. Den är uråldrig och förekommer helt naturligt i vardagen.

Som barn råkade jag ut för reparerande rättvisa flera gånger. Bland annat hade vi en granne, "Dumtanten" kallad. En basstant kvinna i obestämbar ålder som alltid såg grinig ut. Elaka som barn ibland är (åtminstone i Ljusdal i slutet av 1960-talet) så bestämde vi oss för att busa - plåga tanten lite extra. Cirka 10 år gamla snor-

valpar utan reflektion. Vi pallade äpplen och spelade hartsfiol i den krispiga höstnatten och sedan kulminerade terrorn med att kasta grus på stora vardagsrumsfönstret. Tanten hörde inget så vi bytte grus och singel mot lite större bumlingar. Visst gick rutan sönder. Tanten rusar ut på farstustrappen och ut på stengången. Filttofflorna på. Sladdar i kurvan och går omkull. Bryter underarmen och ambulansen kommer. Som barn for vi makalöst illa, chockskadad och förvirrad. Smög i väg och lätsades som ingenting. Dåligt samvete och skuld känslor över vad som hände. Inte riktigt meningen att tanten skulle upp på lasarettet. Utan att blinka förnekade vi, jag och grannpojken, det inträffade. Ingen hade sett oss och här gällde det att komma billigt undan. Många tänkbara förövare i grannskapet att lägga skulden på. Efter en par oroliga nätter bekände jag för min mor. Gamnacke och ett skuldfyllt hjärta. Hon tog mig i hampan och tillsammans ringde vi på i stora gula huset där "Dumtanten" hade sitt näste. Med tårar och snor nog att fylla en rostfri 12-liters hink erkände jag och berättade allt. Jag gjorde även de kriminellas största dödssynd och angav min kompis.

LIGHT-VARIANT

Utan att egentligen veta blev vi föremål för en light-variant av reparerande rättvisa. Vi kände skuld, erkände och fick gottgöra. En mycket reducerad veckopeng (på den tiden hade man 1 krona) som betalade av fönstret. Tanten hade brutit armen så vi fick gå till Bergius Livs vid kyrkan och handla mest varje dag i flera månader. Höst var det, så hennes gräsmatta skulle krattas fri från löv, kanske inte med lysande resultat men karaktärs-

danande. Sedan fick vi lova att inte kalla henne för "Dumtanten" mer och dessutom, på heder och samvete, intyga att inget mer bus skulle förekomma (vi slirade väl lite där, men inget allvarligt). Saga hette hon och snälla skulle vi vara.

Konstigt nog blev det svårt att kalla henne för "Dumtanten" efteråt, även in-ternt. Hon verkade inte lika tjurig och hade börjat hälsa med höjd hand och bjuda på saft. När jag flyttade från Ljusdal flera år senare bodde Saga fortfarande kvar och om jag minns rätt vinkade hon av oss när flyttbilen tog oss tillbaka till republiken Jämtland.

REGLERA KÄNSLOMÄSSIGA SKULDER

Om vi drar oss till minnes var det sannolikt så här det fungerade när vi var barn. Inte varje gång men när resultatet blev tillfredställande och antalet återfall minimerades. Även i vardagen finns spår av detta. Vi gör fel, känner skuld och vill gottgöra. Vi blir utsatta för felaktigheter, känner oss kränkta och vill bli gottgjorda. Om vi inte reglerar våra känslomässiga skulder (försonas och gottgör) riskerar livet att bli outhärdligt och vi kanske externaliserar skulden, d v s lägger den på någon annan. "Det var inte mitt fel att jag slog min sambo. Det var hon som retade mig. Jag var trött."

En intressant tanke; Om vid upprepade tillfällen inte tar ansvar för det man åsamlar andra ökar risken för återfall. Vi samlar på oss så mycket skuld att det känns orimligt att ta ansvar för försoning och gottgörelse. Bördan blir för stor. Psykopatiska drag byggs in i personligheten för att vi inte ska bryta ihop och gå under av alla skuldkänslor. Det blir möjligt att fortsätta begå felaktiga handlingar och lägga skulden på andra.

Möten och en plan för gottgörelse mellan den som gjort fel och den som utsatts är ett av fundamenten som vi bygger våra vardagsrelationer på. Sedan urminnes tider och i alla samhällen/religioner finns idéer om jämvikt och balans. Dalai Lama har bland annat sagt att det är viktigt, kanske t o m avgörande, för människors harmoni och självbild att den skada man medvetet eller omedvetet åsamkat en annan varelse gottgörs. Skuld bör återbetalas, vad än det gäller. Lite hårdare samhällen än det Dalai lama förespråkar kanske kör med "öga för öga" men i ett humanistiskt perspektiv torde vi arbeta mot andra lösningar.

När felaktigheterna och kränkningarna blir allvarliga och kanske lagbrott behövs någon form av program, rutin eller intervention för att få riktning och eventuellt skydda de inblandade från ytterligare felaktigheter. Psycoaerobics/Ansvarstrappan är ett sådant program.

Grundtankarna i Psycoaerobics/Ansvarstrappan är;

Känna skuld och erkänna sin delaktighet

Personen erkänner att han är skyldig. Han får berätta om sina skuldkänslor och i detalj berätta vad som hänt. Inga bortförklaringar som "Jag var full" "Jag blev provocerad" o s v godtas. Det är den egna handlingen man ska ta ansvar för, inte andras agerande och deras eventuella delaktighet.

Förstå konsekvenserna av sina gärningar

Här går man igenom inte bara konsekvenserna av det som hänt utan även vad som kunde ha inträffat. Vid exempelvis

misshandel händer det att folk ramlar omkull och slår huvudet i en gatsten och dör. Man får helt enkelt inte bara ta ansvar för det som hänt utan även sätta sig in i den yttersta konsekvensen av sitt handlande.

Be om ursäkt

Om man känner skuld, erkänner sina gärningar och förstår konsekvenserna av det som inträffat (och kunde ha inträffat) är det naturligt att be om ursäkt. Ursäkten krävs för att gottgörelsen ska kännas meningsfull och uppriktig.

Gottgöra/sona det som hänt

Ofta räcker inte en ursäkt. Det krävs aktiv handling för att den som utsatts ska känna sig gottgjord. Gottgörelsen blir en överenskommelse mellan gärningsman och offer. Både den som utsatts och den som åsamkat skadan anser att just detta är rimligt utifrån det inträffade. Just rimlighetsbegreppet kräver en tredje part. Någon eller några som med den yttre betraktarens ögon kan avgöra om gottgörelsen står i proportion till skadan.

Löfte om att det inte ska hända igen och en plan

Det ligger i allas intresse att det inte händer igen. Det krävs ett löfte och en plan. Planen ska innehålla vad man ska göra för att det inte ska ske igen OCH en plan för vad som händer om det likafullt sker.

Ett konkret exempel; Hösten 1993 dömdes en 35-årig man av Nyköpings tingsrätt för att vid upprepade tillfällen misshandlat sin fru. Påföljden bestämdes till skyddstillsyn med föreskrift att genomgå psykoaerobics. Jag skrev personutredningen och föreslog en mycket konkret vårdplan. Genom att en extern vårdgivare var inkopplad (KUBEN –

Nyköpings kommun) stod det i domen att den dömda själv skulle svara för kostnaderna.

Genom att det var ett relationsbrott och mannen och kvinnan hade bestämt sig för att fortsätta leva ihop var kvinnan involverad redan när personutredningen skrevs. Jag gjorde bedömningen att paret skulle leva ihop även om mannen fick fängelse. Därför fanns all anledning att försöka förhindra återfall. Det var även viktigt att kvinnan var delaktig och aktiv i vårdplanen. Peter kopplades in tidigt och även han träffade paret innan jag skrev personutredningen.

Väl dömd så träffade Peter mannen och kvinnan vid 10 tillfällen. Jag var med vid slutet av varje tillfälle och fick då en kort sammanfattning.

Mannen var mycket skuldtyngd. Han fick i detalj redogöra för varje tillfälle han misshandlat sin fru. Mannen fick gå igenom de yttersta konsekvenserna av sitt handlande, att hustrun dog. Hur skulle han känna då? Vad skulle han säga till sina barn?

Sedan fick han be om ursäkt. Inte bara till sin fru utan till andra som hade drabbats. Hennes föräldrar, barnen, grannar m fl. Efter ursäkten började gottgörelsearbetet. Det tog ett tag innan de kom överens om hur han skulle sona sitt brott. Hon började med en hiskeligt dyr päls. Dock hamnade det för de flesta inblandade på en angenäm nivå; Han fick försaka sina "hobby-pengar" och bjuda sin fru, sina barn och svärföräldrar på en utlandssemester. Något de alltid pratat om men som aldrig blivit av. Gottgörelsen skulle m a o ta lång tid, flera år. Själva programmet och påföljden skulle vara avslutade långt innan. Dock fanns det så

många kloka tankar bakom förslaget. Mannen skulle spara av sina fritidspengar under lång tid. Han skulle få försaka en hel del för att gottgöra skadan. De som drabbats värst - familjen plus svärföräldrarna skulle åka tillsammans.

Mannen lovade att det inte skulle hända igen. Sedan gjordes en plan för att förhindra återfall. Om mannen kände att han vacklade skulle han ringa Peter för ett samtal. Han fick inte dricka alkohol (det var då han blev full och tokig). Sedan några punkter till som jag inte kommer ihåg. Sedan gjordes en plan av vad som skulle hända om det, trots allt, blev ett återfall. Kvinnan och barnen skulle flytta hem till sina föräldrar omgående. Mannens svärföräldrar skulle ta aktiv del. Handlingen skulle självklart polisanmälas och sannolikt skulle fängelse bli aktuellt. Mannen förstod att hans fru med största sannolikhet skulle lämna honom om det hände igen. Trots det var han villig att, för sin egen skull, återigen genomgå terapi. Även här tillkommer av mig glömda delar. Allt skrevs ner i ett kontrakt och skrevs under av mannen.

Efter tio sittningar med hårt arbete skildes Peter från paret. Den vanliga skyddstillsynen löpte vidare och efter ett år utan kända återfall upphörde övervakningen. En liten fotnot är att Peter träffade paret på stan för ett par år sedan. Han frågade om de någonsin kom iväg utomlands. "Jo, visst kom vi iväg! Kanarieöarna, två veckor! Barnen blev hemma, men svärföräldrarna följde med". Paret verkade trivas och enligt egen uppgift förekom varken alkohol eller våld.

Avslutningsvis; Att arbeta med reparativ rättvisa tillsammans med övriga rättssystemet kräver ett öppet positivt ställningstagande från justitiedepartementet och kriminalvårdsstyrelsen. Medel måste självklart avsättas och ett landsövergripande projekt torde vara rimligt. Kommunerna har fått luft under vingarna och BRÅ, med bl a Christina Nehlin i spetsen, har temadagar om Medling vid brott i Göteborg, Stockholm och Umeå under första halvan av april 2003. Dessutom så har svenska fängvårdsstyrelsen tillsammans med sina klassiska samarbetspartners en temadag den 9 april 2003 på Polishuset i Stockholm. Det är utan tvekan så att reparativ rättvisa är en del i en modern och innovativ kriminalvård med målet att förhindra återfall i brott och mer aktivt ta ansvar för brottsoffren, en viktig del av vårt övergripande samhällsansvar.

Stefan.G.Eriksson@kvv.se

Martin Wright, några frågor ...

Martin Wright är en engelsk forskare och inspiratör som gästade Skyddsvärnets seminarium om medling och reparativ rättvisa i april 2002.

FRÅGESTÄLLARE: CHRISTINA NEHLIN

VAD INNEBÄR FILOSOFIN OM REPARATIV RÄTTVISA EGENTLIGEN?

- Det innebär att man ger möjligheter för gärningsmän och brottsoffer att själva hantera följderna av ett brott, via direkta möten eller på andra sätt. Jag ser det som en filosofi om hur man betraktar brott. Det är inte överträdelsen av lagar och regler som är det största problemet, utan hur brottet påverkar en annan människa. Responsen på brott borde vara att försöka återställa skadan, inte att skapa mer skada genom att straffa gärningsmannen. Brottsoffret måste få återuppbyggelse och hjälp att återvinna det han förlorat, samtidigt som gärningsmannen bör uppmanas att göra någonting för att så ska ske och för att han själv inte ska återfalla i brott. Huvudpoängen är inte att minska brottsligheten, även om det faktiskt kan bli effekten. Det kanske är som att söka efter lyckan – det är när man inte söker som man finner den.

Du har varit engagerad i utvecklingen av medling och reparativ rättvisa i många år nu.

VAD ÄR DET SOM FÅR DIG ATT FORTSÄTTA SPRIDA IDÉERNA?

- Kanske är det min obstinata personlighet! Men idén är verkligen intressant. Vi behöver reflektera över hur man kan lösa problem som brott orsakar i stället för att bara ge bestraffning. I filosofin om reparativ rättvisa inbjuds alla - brottsoffer, gärningsman och närsamhälle - att förstå och söka lösningar. På det sättet kan vi också förstå vad det är i vårt samhälle som driver fram kriminalitet.

I Sverige har diskussionen om medling vid brott kommit att handla mycket om unga gärningsmän.

BÖR MAN RIKTA IN SIG FRÄMST PÅ UNGA, TYCKER DU?

- Nej, verkligen inte. Medling och reparativ rättvisa handlar om brotts-offret lika mycket som om gärningsmannen. Det ska snarare ses som en rättighet för offret än som ett verktyg att förändra gärningsmannen. Men eftersom det är en relativt ny verksamhet, är det kanske inte så konstigt att man börjar med de unga. Med tiden kan det utvecklas till att omfatta gärningsmän i alla åldrar.

Du är ju aktiv i den europeiska organisationen för medling och reparativ rättvisa.

HUR SER DU PÅ DEN FRAMTIDA UTVECKLINGEN I EUROPA?

- Intresset växer starkt sedan några år. De flesta västländer utvecklar insatser inom området reparativ rättvisa eller planerar för att göra det. Många öststater reformerar sina rättsystem och ser möjligheterna i detta sätt att

tänka på brott - Forumets nästa konferens blir i Bukarest i oktober. Jag ser många möjligheter för framtiden, men också en del faror: Det finns en risk att medling och reparativa insatser dras in i det traditionella rättssystemet, som en av många åtgärder. Det vore en bortkastad möjlighet. I stället borde vi med hjälp av denna filosofi se möjligheten att åstadkomma något mycket bättre än det i grunden repressiva rättsystem vi har i dag.

Fortsättning från omslagets insida

satt ut en annons i lokalpressen "Du som slår – ring!". Flera män ringde. Nyckelfrid arbetar efter en modell som påminner om Frideborg i Norrköping som bl.a. innebär; fokus på våldet – våld är alltid utövarens ansvar – våld är skadligt!

Dagen avslutades med en intressant och sammanfattande paneldebatt. I panelen deltog samtliga som haft de olika delarna under seminariet samt Eva Larsson från Brottsofferjourernas Riksförbund och Nillan Helgesson från Riksförbundet frivilliga Samhällsarbetare. KRIS representant Anette Riipinen och BOJ:s Eva

Larsson hade i stort sett samma uppfattningar i de centrala brottsofferfrågorna. En viktig iakttagelse under debatten är att det inte handlar om vi och dom utan att frågorna om brottsoffer och gärningsmän i mycket stor utsträckning går in i varann. Det bestående intrycket av dagen är att ämnet behöver diskuteras vidare och att de som utsätts för brott, oberoende av om de lever i en kriminell kultur eller inte, har rätt till skydd och status som brottsoffer.

Stefan.G.Eriksson@kvv.se
Owe.Horned@kvv.se

Reparativ rättvisa

Både i Sverige och andra länder har vi allt oftare hört begreppet **reparativ rättvisa** eller **restorative justice** nämnas i den kriminalpolitiska debatten de senaste åren. Den svenska regeringen har nyligen uttalat att man vill bidra till att utveckla en FN-deklaration om reparativ rättvisa. Men vad innehåller begreppet egentligen och vad kan det innebära i praktiken? Här intervjuas Alf Winnäss, som hösten 2001 höll ett engagerande och uppmärksammat seminarium om reparativ rättvisa med avstamp i indianstammars tänkande.

AV CHRISTINA NEHLIN

Det är en mycket mörk och regntung dag när jag kryssar mellan spårvagnar för att möta Alf Winnäss på hans mottagning i centrala Norrköping. Här tar han emot människor i kris för samtalsterapi, men han arbetar också på olika anstalter med enskild terapi för intagna. Alf berättar med en mild norsk brytning att han i Norge fått en amerikansk utbildning till alkohol- och drogterapeut, en utbildning som han senare följt upp i USA. Kontakten med USA har han behållit under åren och han återvänder dit med jämna mellanrum för konferenser och vidareutbildning. Den ursprungliga inriktningen mot att behandla missbruksproblem via tolvstegsprogram och liknande har han dock övergett.

- Det blev allt mer tydligt för mig att det var alltför förenklat att bara sätta in behandling mot missbruket. De flesta hade också andra problem som blev uppenbara när missbruket

försvann, men det uppmärksammades inte. I stället skulle man nöja sig med att man klarat att bli drogfri, säger Alf.

Under sin praktiktid på en klinik för våldtäktsmän och sexmissbrukare i USA kom Alf att intressera sig för våldsproblematik.

- Det låter kanske underligt, men jag blev faktiskt fascinerad av de komplexa störningar som kan finnas inom en människa och som gör att hon tar till våld. Vad är det som driver en människa över gränsen så att hon begår handlingar som är helt oacceptabla?

Under denna tid kom han fram till att också kriminalitet är ett slags missbruksbeteende. Precis som vid annat beroende är det för enkelt att tro att det bara gäller att upphöra med kriminalitet för att bli

frisk, menar Alf. Bakom beroende-problematiken ligger ofta djupa tomhets-känslor. Det är dessa tomhetskänslor som gör att personen agerar ut, t ex vid hot om förluster i nära relationer.

- I mitt arbete strävar jag efter att uppnå förvandling och min utgångs-punkt är att det alltid är möjligt. Därför är jag kritisk till begrepp som psykopati, eftersom den etiketten utesluter förändring.

Flera av de intagna som Alf har i terapi har begått fruktansvärda handlingar mot andra människor, men har själva ofta svårt att förstå vad de egentligen gjort. Ett av hans mål är att tillsammans med klienten våga möta det fruktansvärda och återuppleva händelsen. I den delen av terapin fokuserar Alf på offret och de anhöriga och blir en slags länk mellan förövare och offer. Att för en gärningsman återuppleva händelsen utifrån offrets perspektiv är en oerhört stark upplevelse som tvingar honom att inse vidden av det han gjort. Efter sådana faser i terapin bryts gärnings-mannens försvar och han blir redo att, med ånger och förtvivlan, förstå vad de drabbade gått igenom.

REPARATIV RÄTTVISA PÅ INDIANSKT

VIS

Under sina resor till USA har Alf kommit i kontakt med begreppet reparativ rätt-visa och han kände direkt att den sista län-ken i hans arbete kom på plats. Han för-stod att sanna möten mellan människor, möten som ger ärlig förståelse, ger för-ändring för båda parter. Hatet åter en människa inifrån och samhället har allt att vinna på att sträva efter försoning.

- Som jag ser det måste gärningsman-nen förstå med sin *känsla* vad som hänt. Genom att uppnå sådan förstå-else kan förändring bli möjlig och samhället kan börja arbeta för att uppnå läkning.

Den första som fångade hans upp-märksamhet på detta område var en and-lig ledare för ett indianreservat i norra Minnesota. I indianskt tänkande betraktas brott som en attack mot en relation i för-sta hand, en relation mellan de människor som är inblandade men också mot den enhet som stammen utgör. Alf följde denne andlige ledare till hans reservat och fick uppleva hur stammen genom olika ceremonier strävade efter att upprätthålla samhörigheten. Han tog starkt intryck av hur den stora gruppen hanterade allvar-liga problem med misshandel och över-grepp inom familjen och hur man åter-inlemmade ungdomar som kom tillbaka efter fängelsestraff i det stor-amerikanska samhället. Det ledde honom också till tankar om hur vårt eget samhälle hanterar kriminalitet och följderna av den. Smärtan som finns hos en mördare eller rånare finns egentligen i hela det civila samhället, menar han. Vi kan inte bara ägna oss åt den skyldige utan måste tänka över hur hela vårt samhälle kan stärkas.

- Indianstammarnas tänkesätt uppfattas av många som "rent" och "ursprung-ligt" och kan tjäna som inspiration, säger Alf. Vi behöver en debatt om hur vi uppnår ett samhälle utan social nöd och hur vi kan sträva efter läkning i stället för bestraffning.

INVÄNDNINGAR

Här utbryter en diskussion eftersom intervjuaren är en erfaren medlare som är väl förtrogen med dessa tankegångar – kanske utifrån ett mer konkret perspektiv. Är det inte en slags verklighetsflykt att vända uppmärksamheten mot hur indianstammar i USA hanterar konflikter? Vi har vår verklighet här och måste ju hitta sätt som är våra egna? Medling mellan gärningsman och brottsoffer förekommer på många håll i Sverige, är inte det ett sätt att sträva efter försoning och läkning?

Alf, som själv är uppvuxen i ett litet samhälle i södra Norge, har sett på nära håll vilken betydelse närsamhället kan ha för dem som lever i det.

- I mitt fall var närsamhället splittrat i "vi" och "dom" efter kriget och fungerade inte särskilt väl. Där fanns mycket svart-vitt tänkande som blev destruktivt och uteslutande. Men indianstammarna har lärt mig att ett närsamhälle som fungerar kan vara en oerhörd trygghet. När alla får delta i läkningsprocessen efter ett brott, stärker det inte bara dem som deltar utan faktiskt hela samhället. Det intressanta med reparativ rättvisa för mig är utmaningen att sträva efter ett starkare närsamhälle.

Den norske kriminologiprofessorn Niels Christie var en av de första att formulera tankar om reparativ rättvisa redan på 70-talet. Han argumenterade för att staten stulit konflikterna från folket och borde lämna tillbaka dem så att människor själva fick träffas och dryfta brottet och dess konsekvenser. Christie har ju haft stor betydelse för utvecklingen av filoso-

fin om reparativ rättvisa. Vad har du för förhållande till hans tankegångar? De är kanske mer överförbara till skandinavisk vardag?

- Ärligt talat, Christie tyckte till om så många frågor på 70-talet och jag har inte följt med debatten i Norge på lång tid. Visst kan man se mitt intresse för indianerna som en gammal pojkdrom som jag fullföljer, men jag tror att deras tankar kan bilda utgångspunkt för en viktig diskussion om vårt samhälles värderingar. Okänsligheten och ensamheten i samhället skrämmer mig och vi behöver en debatt om hur vi kan skapa samhörighet och bättre relationer mellan människor.

FAKTA OM REPARATIV RÄTTVISA

Begreppet reparativ rättvisa inbegriper både filosofi och praktisk verksamhet och är ett område där teori och praktik har ovanligt mycket med varandra att göra. Reparativ rättvisa tillämpas i många olika former, men det ojämförligt mest spridda och tillämpade uttrycket är medling vid brott.

Grundtanken för både praktiker och teoretiker är att staten kommit att ta alltför stort ansvar för att lösa konflikter som egentligen löses bättre av dem det verkligen berör, i första hand brottsoffer och gärningsman liksom det närsamhälle de ingår i. Genom att staten inriktar sig på att straffa och/eller rehabilitera gärningsmannen bortser man från brottsoffrets och närsamhällets behov, vilket innebär att gärningsmannen inte behöver ta genuint ansvar för sina handlingar.

Medling vid brott tillämpas i dag i ett stort antal länder i Västeuropa och antalet projekt ökar snabbt. Pionjärer är bland annat Norge, Finland och Österrike. De flesta av länderna har med tiden infogat medling i sin lagstiftning, något som är på väg att ske också i Sverige. Under våren 2002 räknar regeringen med att komma med ett lagförslag om medling vid brott, en lag som kommer att avse unga lagöverträdare. Generellt har tankarna om reparativ rättvisa haft allra störst genomslag vid ungdomsbrott, men det är inte ovanligt att även vuxna gärningsmän deltar i olika insatser inom området.

Andra uttryck för reparativ rättvisa är till exempel familjegruppskonferenser där gärningsmannens nätverk och brottsoffret deltar eller arbete med brottsofferfrågor på ungdomsinstitutioner och fängelser. Sådant arbete kan ibland leda till direkt medling, ibland till gruppverksamheter med brottsoffer inne på institutionen. Syftet är att öka gärningsmannens insikt i vad hans/hennes brott fått för konsekvenser för den som drabbats. I Belgien har regeringen deklarerat att insatser inom området reparativ rättvisa ska finnas tillgängliga på samtliga landets fängelser.

christina.nehlin@bra.se

VETA MER?

Litteraturen om reparativ rättvisa växer snabbt i takt med att allt fler praktiker och forskare tar sig an detta område. Ett par lästips:

Strang, Heather (red.): Restorative Justice From Philosophy to Practice (Ashgate, 2000)

Antologi med bidrag från hela världen, konkret och bra om filosofin.

Zehr, Howard: Changing Lenses. A New Focus for Crime and Justice (Herald Press, 1995)

Introducerar grundbegreppen.

Ett urval webbsidor:

www.restorativejustice.org.uk Informativ hemsida för Restorative Justice Consortium, en engelsk paraplyorganisation med särskilt intresse för reparativ rättvisa i anknytning till kriminalvård. Många länkar.

www.restorativejustice.org Amerikansk variant, bra förklaringar. Nyhetsbrev.

www.voma.org Den amerikanska organisationen för medling vid brott. Håller årliga konferenser.

Reparativ rättvisa i Belgien

Ett begrepp som förekommer allt oftare i debatten om hur kriminalpolitiken ska utformas är *reparativ rättvisa* (*restorative justice*).

I Belgien har förespråkarna varit ovanligt många och man har utvecklats tillämpningen långt. Belgarnas förtroende för det traditionella rättssystemet är i botten och reparativ rättvisa uppfattas som ett sätt att återupprätta tron på rättvisa i statens regi. Här rapporteras från arbetet med att introducera reparativ rättvisa på samtliga Belgiens fängelser.

AV CHRISTINA NEHLIN

Det första vi slås av när vi besöker den belgiska staden Leuven är överflödet av restauranger och barer. Staden är jämnstor med Skövde, ca 50.000 invånare, men har krogar i varje gathörn - dessutom fulla med folk också på vardagskvällar. I Leuven finns ett universitet som sedan många år är ett forskningscentrum för reparativ rättvisa och forskarna har i samarbete med praktiker startat och utvärderat försök med medling och reparativ rättvisa, både ute i samhället och i fängelsemiljö. Medling vid brott arrangeras i Belgien av organisationen *Suggnomé* (ett grekiskt begrepp som betyder "samma verklighet men från olika synvinklar"). Ledare för *Suggnomé* här i Leuven är **Frederik Bullens**, som berättar att de finansieras av både justitie- och socialministeriet och att flera instanser på statlig nivå har anmält sitt intresse för att ansvara för frågan om medling vid brott. Man vet att det är en verksamhet som har stort folkligt stöd och att den uppfattas som någonting friskt i ett rättssystem som

annars är genomsjukt. I samband med gripandet av pedofilen Dutroux (som kidnappade, våldförde sig på och mördade småflickor) år 1996 avslöjades en omfattande korruption inom rättsväsendet. Olika grenar hindrade och motarbetade varandra, vilket direkt ledde till att Dutroux' verksamhet kunde fortgå under lång tid.

- Efter Dutroux-skandalen är människors förtroende för polis, åklagare och domare – ja för hela rättsapparaten fullständigt kört i botten, berättar Frederik. Den skandalen diskuteras fortfarande, den har upprört folk oerhört och misstroendet leder fortfarande till demonstrationer. Det kommer att ta lång tid innan förtroendet är återställt.

Belgiens nuvarande justitieminister var ordförande i den kommission som utredde Dutroux-affären. En av hans slutsatser var att rättsapparaten måste förnyas

och vitaliseras och att brottsoffren måste ges en mer framträdande roll. Det ledde bland annat till att stödet till medlingsverksamheterna i landet utökades och att man startade ett försök med reparativ rättvisa på sex belgiska fängelser. Med forskarnas livliga stöd har ministern nu beslutat att samtliga Belgiens fängelser ska utveckla reparativ rättvisa innanför murarna. För att förverkliga detta har 30 personer anställts, en på varje fängelse, med titeln "restorative justice consultant". Två samordnare har också tillsatts, liksom en ledningsgrupp med forskare och personer från bland annat kriminalvårdsstyrelsen och socialstyrelsen. Målsättningen med arbetet är att skapa möjligheter för fångarna att ta ansvar för sina handlingar gentemot brottsoffret och gentemot samhället. Målet är också att förändra fängelsementaliteten och -kulturen så att fången överger sin passiva roll gentemot offer och samhälle.

En av dem som ska förverkliga dessa mål är **Hilde Guffens**, som är "reparativ rättvise-konsult" på stadsfängelset i Leuven. För att komma in och träffa henne passerar vi genom en miljö som kunde vara hämtad ur en roman av Charles Dickens. Fängelset är av tegel och byggt i mitten av 1800-talet. Inte mycket verkar vara ändrat sedan dess. Avdelningarna är placerade som en stjärna med en rund glasbur i mitten där personalen sitter. Det är förbjudet att fotografera och man vill inte att vi försöker prata med de intagna. Hit kommer fångar från hela landet med strafftid från fem år upp till livstid, vilket innebär att de flesta av dem begått brott som mord, dråp och grova sexualbrott. Knark- och människosmuggling förekommer också i domarna. Under ett

år har Hilde arbetat här, direkt under fängelsedirektören. Tidigare arbetade hon många år som brottsofferstödjare, främst för personer som utsatts för mycket allvarliga brott.

- Min uppgift är inte att pressa på folk här en modell för hur de ska tänka, varken fångar eller personal, säger hon. Jag har jobbat mycket med att smälta in i fängelsemiljön och förstå hur man tänker här. Samtidigt har jag självklart presenterat mitt uppdrag och talat om vad jag står för. För mig handlar reparativ rättvisa om ansvar, att ta ansvar för sina handlingar. Det gäller fångarna, men också alla oss som arbetar här. Som brottsofferarbetare lärde jag mig att också brottsoffer har ansvar, inte för händelsen men för sitt eget tillfrisknande.

För de intagna har Hilde haft informationskvällar med en "låg profil", som hon säger själv. Det har handlat om brottsofferjourerna och deras arbete, eller om hur medling går till. Hon har arbetat för att fångarna ska börja ta itu med sina skulder, både gentemot samhället och mot sina brottsoffer, och visat dem vägar för detta. I framtiden hoppas hon kunna ha gruppverksamheter i mindre grupper med de intagna där man kan gå närmare in på dessa frågor och diskutera fångarnas egen syn på dem. Hennes förhoppning är också att kunna utbilda en grupp fångar till medlare i konflikter inom fängelset.

Just till Leuvenfängelset finns en speciell medlare knuten. Hon heter **Kristel Buntinx** och är med oss inne i fängelset

denna dag. Annars har hon sitt kontor hos Suggnomé i centrum.

- Jag har arbetat här i sju månader nu och blivit väl mottagen av fångarna, säger Kristel. De har varit intresserade och positiva och många har tagit kontakt med mig. Min verksamhet har blivit känd genom fängelsets nyhetsblad och internvideo. Jag har en brevlåda där de lägger lappar om de vill tala med mig, och hittills har 29 av fängelsets 225 intagna velat diskutera med mig om hur de kan närma sig sitt brottsoffer.

De intagna här har mycket allvarliga brott på sitt samvete. Vad tror du det är som får dem att kontakta dig, varför vill de komma i kontakt med sina brottsoffer?

- Visst förekommer det att man är ute efter fördelar som tidigare frigivning och liknande, men mitt övervägande intryck är att de har en uppriktig önskan att visa sina offer att de faktiskt tänker på dem. Att de inte är monster, att de inte har glömt vad de gjort. De hoppas på förlåtelse men förstår att de inte kan förvänta sig det, ändå vill de försöka förklara sig. Kanske var de flera gärningsmän och det är då viktigt att förklara sin egen roll. Vissa vill försöka förklara vad det var som drev dem till brottet. Det är inga lätta samtal vi har, många sover dåligt efter att ha träffat mig. Jag varnar dem att de kommer att sova ännu sämre efter att ha varit i kontakt med sina offer men ändå vill de gå vidare. De inser att det inte bara handlar om dem själva.

HUR REAGERAR BROTTSOFFREN NÄR DU KONTAKTAR DEM?

- Överlag har de varit mycket mer positiva än jag förväntade mig. Nästan alla har sagt ja när jag frågat om de vill veta mer om hur deras gärningsman tänker idag. Brottsoffren har inte heller varit så hämndlystna som man skulle kunna tro. De har varit intresserade av att gärningsmannen ska förstå deras smärta, vad de gått igenom. De hoppas att detta ska få dem att aldrig göra något liknande igen. Många har också egna frågor som de hoppas få svar på. Vissa vill ha ett direkt möte och det sker då här på anstalten, andra vill kommunicera via mig.

Liknande erfarenheter har **Dirk Dufrain**, som är anställd som medlare på fängelset Hoogstraten. Vi besöker Dirk på anstalten som ligger i norra Belgien, på gränsen till Holland. Hoogstraten liknar mest ett gammalt slott med vallgrav och försvarstorn. Det visar sig också att här legat en försvarsborg och en förläggning för Napoleons soldater. Vallgraven är original, får vi veta medan vi bankar på fängelseporten med en kläpp som får det att eka i tunneln. Hoogstraten är i princip en öppen anstalt och man har specialiserat sig på att ge bra yrkesutbildning i olika hantverksyrken. De intagna har dömts till fängelse i mellan fem månader och fem år. För att komma i fråga för Hoogstraten ska man ha fungerat bra på tidigare fängelser och kunna tala bra flamländska. Inte heller här vill ledningen att vi talar med fångarna, eftersom man anser att vårt ämne är för känsligt.

Liksom i Leuven har fångarna här visat ett positivt intresse för medlarens arbete. Dirk har samlat dem till informationskvällar om medling och vad det innebär, och gensvaret har varit stort. På några månader har 40 av de 125 intagna tagit kontakt med Dirk.

VAD TROR DU DET BEROR PÅ?

- Några har nog förhoppningar om fördelar för egen del, men jag uppfattar att de flesta drivs av andra orsaker. De vill försöka förklara sig och ställa egna frågor. En del vill också prata om hur de ska betala skadeståndet.

OCH BROTTSOFFREN?

- De allra flesta brottsoffer blir mycket överraskade, men på ett positivt sätt. De flesta är inte hatfulla, säger Dirk. En kvinna jag ringde till utbrast: "Äntligen! Jag har väntat tio år på detta, ända sedan jag blev drabbad har jag velat veta." Den enda riktigt negativa reaktion jag fått var från en man, en butiksägare som blivit rånad flera gånger. Senare fick jag veta att han vid ett tidigare rån skjutit ihjäl två gärningsmän, berättar Dirk.

Dirk och Kristel har inget lättsamt arbete. Känslorna är starka på båda sidor. Det är inte helt ovanligt att brottsoffer

tackar nej till all kontakt och det väcker förstås besvikelse hos den intagne. Men det kan bli ett nytt avstamp: Nu har jag gjort vad jag kan för att ställa tillrätta, nu får jag lov att gå vidare.

- Det ger mig stor tillfredsställelse att hjälpa människor att hantera dessa svåra frågor, säger Kristel. Många gånger har det vi gör inverkan på resten av en människas liv.

Hur lyckas man i sitt arbete?

Att ha en känsla av att lyckas på jobbet är en förutsättning för arbetsglädje och utveckling av individ och team/organisation.

AV STEFAN ERIKSSON

De arbetsplatser som fungerar bra brukar ha dessa tre saker gemensamt;

- 1) man har tydliga mål och det finns ett stort mått av arbetsglädje
- 2) ett bra samarbete internt och extern samt
- 3) det finns ett förtroendefullt förhållande fyllt av ömsesidig respekt mellan ledning och personal.

INGET NATURLIGT SYSTEM

Arbetsglädje är inte att ha roligt på jobbet. Arbetsglädje är *en känsla* av att lyckas med sitt arbete. Här är lite av den berömda pudelns kärna och en bidragande orsak till varför den offentliga sektorn har allvariga problem med utbrändhet och sjukskrivningar. Den offentliga sektorn har inget naturligt system och/eller metod för att definiera "Bra arbete" och "Lyckas i sitt yrke", bl a för att det inte finns någon monetär vinst eller varuproduktion att mäta mot. Det kan självfallet även bero på att organisationen inte stöder verksamheten, men om så är fallet rå-

der kollektiv förvirring och samtliga chefer och medarbetare har sådana bekymmer att arbetsglädje och lyckas i sitt arbete aldrig blir annat än utopier på ett blädderblock.

PRIORITERINGAR STÖR FOKUS

Cheferna inom den offentliga sektorn har svårt att klargöra för sina medarbetare (på ett bra, tydligt, meningsfullt och användbart sätt) att man arbetar i en politisk organisation som finansieras av skattemedel. En konsekvens av detta är att i tider av sämre ekonomi måste andra prioriteringar göras. Det förväntas av oss som skattefinansierad verksamhet. På ett häkte måste fokus flyttas från service till säkerhet och omvårdnad. Det blir ett bekymmer för personalen om man inte ändrar målfokus när detta sker. Folk känner sig vanligtvis lyckade om de hinner med det de alltid har hunnit med. Blir det kärvt med tid och prioriteringarna förändras finns en påtagbar risk att personalen fokuserar på det man inte hunnit med istället för det man faktiskt (trots allt!) lyckas ut-

rätta. Risken för kollektiv utmattning och känsla av misslyckande leder till en negativ arbetsmiljö och risk för sjukskrivningar m.m.

Politiska beslut måste konkretiseras, plockas ner i delmål och sedermera verkställas och följas upp. Som chef gäller det att göra politikernas och högre nivåers beslut begripliga och meningsfulla för sina medarbetare. Det är även chefens uppgift att göra medlen (hur vi verkställer politikernas önskan) begripliga för de som betalar verksamheten. Här är lite av grunden för "arbetsglädje" och en väl fungerande personal. Genom att beskriva det som ska göras och sätta upp delmål får man en riktning och dessutom en relativ definition av "Bra arbete", där "Bra arbete" självfallet innefattar en samklang mellan politikernas intentioner och tjänstemännens professionalism och yrkes stolthet. När man så småningom (för det kommer man att göra) uppnår dessa delmål kommer man att få en klar känsla av att lyckas i sitt arbete, d v s arbetsglädje.

AKTIVITETSPLANER

Inom kriminalvården är en lämplig metod att på APT gå igenom regleringsbrevet, generella och lokala målsättningar enligt EBBE-modellen, div. strategiska dokument, verksamhetsplan m.m. och låta dessa utmytna i konkreta aktivitetsplaner. Dessa aktivitetsplaner förankras och godkänns av kvc och följs sedan upp.

Låt oss kort göra en form av andningspaus; Om vi arbetar i en politisk organisation och det ska finnas ett ömsesidigt förtroende mellan verksamheten och de politiska aktörerna måste de politiska målen konkretiseras, uppnås och redovisas till

baka. Genom detta uppnår man arbetsglädje (lyckas med att uppnå mål som uppenbarligen är viktiga för det demokratiska samhället vi lever i och verksamhet vi bedriver) och medvetenhet om spelets regler (politikerna och verksamheten bestämmer, men ska självfallet följa upp resultat och ödmjukt lyssna på förändringsidéer). Delaktighet och tydlighet i den egna handläggningen ökar. Vi får även en verksamhet som vi känner förtroende för, kan lita på och räkna med i övergripande sammanhang.

Självfallet är det så att det finns strategier för det här. Ett sätt att leda som gör att folk trivs och känner att chefen/ledningen är OK och leder verksamheten åt rätt håll. Kort handlar det om ovanstående, d v s definiera olika mål (gärna så konkreta som möjligt) och se dessa mål som en del i helheten. Sedan gäller det bara att få folk att vilja uppnå målen! Ett sätt är att motivera i enlighet med formeln nedan;

M=MA x SaL

M (motivation att nå målet) = Ma (målets attraktivitet) x SaL (sannolikheten att lyckas). Gör politikernas mål konkreta/attraktiva och se till så att alla tillgängliga resurser (personal m.m.) definieras och arbetar åt samma håll. Folk gör helt enkelt inte sitt bästa om de inte har ett attraktivt, viktigt och meningsfullt mål att arbeta mot. Sedan måste man tro att det är möjligt att förverkliga.

En annan ledningsstrategi är arbetsplatsdiplomati, d v s hur man förhåller sig på mot sina arbetskamrater. För att få en verksamhet att fungera krävs det eftertanke och strategi kring de inbördes rela-

tionerna. Det måste finnas idéer hur man tacklar motgång och framgång, hur kränkningar hanteras m.m. annars blir det en massa syndabockstänkande och risk att ansvaret läggs på politikerna/högre chefer och dålig ekonomi i stället för att göra något konkret för att förbättra sitt arbete. Inom arbetsplatsdiplomati är samarbete en avgörande del.

Samarbete, internt och externt, är motor i en väl fungerande verksamhet. I samarbete finns bl a kompetensutveckling (genom att arbeta med andra lär vi oss nya saker), arbetsdelning och optimalt användande av resurser. Bra samarbete externt fås bl a genom;

- 1) ett tydligt, väldefinierat, gemensamt mål med insatsen
- 2) tid och resurser att samarbeta
- 3) en känsla av konkret nytta och/eller positiva sidoeffekter av mötet kollegor emellan
- 4) en metod eller en plan vad samarbetet skall resultera i.
- 5) kunskap om varandras arbete och respekt för olikheter

ETT TACK

Internt samarbete påminner om externt men är mer delikat. Det kräver bl a en strategi för att undvika jantelagen. Ett sådant sätt är att tacka för framgång. Om en medarbetare/team gör ett bra resultat med en klient bör man hitta sätt att tacka andra arbetslag/verksamhetsgrenar som deltagit. Det gäller även inom arbetslaget, kollegor emellan o s v. Genom att tacka känner sig folk delaktiga och därigenom mer intresserade av att fortsätta samarbetet.

Strategiskt ska en chef leta efter delar där samarbete har lett fram till ett bra resultat och se till att samtliga inblandade får vara med och dela glädjen. Sedan analysera varför samarbetet fungerat, leta fram viktiga delar och vinster (direkta och indirekta).

Mycket av samarbete är även att använda (observera inte bara acceptera) sig av varandras olikheter för att nå gemensamma övergripande eller konkreta mål. Komplimentera varandras kompetens (internt som externt) o s v.

GENERAL MAXIMUS

Vi har en punkt kvar. Ett förtroendefullt förhållande mellan chef och övriga medarbetare. Här kommer ett exempel från filmens värld, den flerfaldigt Oscarbelönade "Gladiator". Inledningen av filmen där General Maximus går runt och pratar med sina soldater innan och efter den slutgiltiga striden med de häriga Germanerna är exempel på delikat ledarskap. Han klappar mulen på en häst och pratar några ord med hästskötarna, han går in i ett tält och tar sig en klunk vin bland fotsoldaterna, klappar någon korporal på axeln och går vidare. Skulle kunna kallas operativt ledarskap, d v s ute i verksamheten bland sina mannar för att visa sitt intresse och höra på sina krigare. Han undergräver inte andra befäls ledarskap eller skapar otydlighet i Hierarkin. Alla vet och följer "den gode" Generalen.

För att komma dit behövs en chef med lyhördhet och delaktighet i verksamheten. En social motor och katalysator som gärna bör betraktas som "God" av sina medarbetare. Chefen ska vara ett konkret stöd för sina medarbetare/andra chefer

och ses som visionär ledare för sin personal. Rummet ska inte ligga på översta våningen utan mitt i verksamheten. Dörren och telefonen öppen förutom när dörren är stängd och telefonen av. När chefen är ute i "verkligheten" ska medarbetarna känna att det är mer av nyfikenhet och intresse än kontroll. Det är här en chef blir en bra ledare och inte enbart en chef med BRA (befogenheter, resurser & ansvar).

FÖRÄDLING

Genom att aktivt vara ute i verksamheten sprids chefens konkreta idéer om verksamheten och hur den ska uppnås. Chefen hämtar upp kloka idéer och förslag om förbättringar och förädlar på så vis verksamheten. Ömsesidiga förväntningar på varandra diskuteras o s v. En lång väg, men en klart framkomlig allé av möjligheter. Till detta behövs fungerande möten (APT) och medarbetarsamtal för förankring, övergripande diskussioner och individuella reflektioner.

Självfallet är detta beroende av en organisationsmodell där varje chef har en

rimlig mängd medarbetare till sitt förfo-
gande. Att som i vissa kommuner driva
en fungerande åldringsvård med en chef
till nästan 100 medarbetare är omöjligt
om det inte finns mellanchefer med befo-
genheter samt delegerat ansvar för perso-
nal och ekonomi.

ANSVAR OCH DELEGATION

Att ha en känsla av att lyckas i sitt arbete
förutsätter ett nära ledarskap med långt-
gående ansvar och medföljande delega-
tioner. Befinner man sig för långt bort
från sin närmaste chef minskar möjlighe-
terna att bekräfta och visa uppskattning så
att det blir uppenbart att man är på väg åt
rätt håll.

För att göra en insats utöver det vardag-
liga och känna meningsfullhet krävs även
en publik som visar uppskattning. På
samma sätt som en musiker eller skåde-
spelare behöver någon som applåderar
och bekräftar goda insatser behöver varje
enskild medarbetare en publik för att
känna delaktighet och uppskattning. Den
sannolikt viktigaste enskilda personen i
denna publik är chefen.

Stefan.G.Eriksson@kvv.se

"Moralkollisioner i välfärdssamhället"

Vid Kriminalvårdens framtids- och omvärldsseminarium i sept 2002 talade författaren Göran Rosenberg. Seminariet dokumenterades

AV ANNELI PERSSON KUYLENSTIERNA

I september 2002 fylldes föreläsningssalen på Campus Norrköping av representanter från Kriminalvården - centralt och regionalt, häkten, frivården, anstalter, övervakare, Justitiedepartementet, KRIS, Stockholms länskriminal, Riksåklagare, RFS m.fl., som kommit för att delta i KVV:s framtids- och omvärldsseminarium. Under dagen fick de ta del av olika föredrag som gav en inblick i verksamheter vilka, i nuet och i framtiden, kan komma att få betydelse för den svenska kriminalvården. Filosofiska frågor, historiska återblickar, omvärlds- och framtidsanalys varvades med goda exempel och samtidsskildringar, vilket säkert gav upphov till många frågor och funderingar att ta med sig in i verksamheterna.

GÖRAN ROSENBERG

Dagens första föredragshållare var författaren och journalisten Göran Rosenberg. Han talade under rubriken "Moralkollisioner i välfärdssamhället", ett tema hämtat ur den bok han just nu håller på att skriva. Han inledde med att beklaga valrörelsens brist på intresse för kriminalvården. Den borde ha diskuterats efter-

som det fanns intressanta, radikala förslag inom det området, bl.a. kom det förslag om privatiserade fängelser från moderaterna. Ett förslag som detta ligger väldigt väl i tiden, med fortgående privatisering av verksamheter som tidigare har legat i offentlig regi. Denna utveckling leder till en viktig och evig fråga: vad är det som driver oss att göra saker, som individer, som samhälle? Med privatiseringen hävdar man att man kan göra samma sak som man gjort tidigare men bättre och effektivare. Det innebär andra drivkrafter än de vi hade tidigare - att vi gör samma sak som vi gjorde tidigare men av andra skäl - och han börjar tro att vi gör något galet, att vi gör saker som vi måste göra men av fel skäl med fel drivkrafter. Han aktualiserar en grundläggande fråga som han menar är frånvarande i debatten: Varför bedriver vi kriminalvård eller t.ex. socialvård?

Vad är skälet till att vi har de här verksamheterna? Dessa frågor leder Rosenberg till att filosofera över frågan: Vad är en människa? Svaret är att vi är medvetna varelser som kan fråga oss varför vi gör saker; därmed skiljer vi oss från andra varelser. Det mänskliga samhället är

det samhälle som varje människa behöver för att bli en människa. "Vårt samhälle är inte bara ett system för kortsiktig överlevnad, biologisk kamp och konkurrens utan ett system för långsiktig generationsöverskridande överlevnad. Vi måste ha minnen, vi måste ha drömmar, vi måste ha ett förflutet och vi måste ha en framtid". Rosenberg menar att vårt medvetande är vad som gör den här konstruktionen både nödvändig och möjlig. Utan den här världen som vårt medvetande har skapat så blir vi inte människor. En totalt isolerad människa blir inte människa, det blir ett djur som ser ut som en människa. Vi relaterar och blir medvetna om världen genom ett nät av bindningar till andra människor och det som finns utanför oss. Han hävdar att vad vi behöver, och kanske saknar idag, är ett slags berättelser som skapar långsiktiga generationsöverskridande förpliktelser mellan människor.

FÖRPLIKTELSE

Den typen av band som krävs för att ett mänskligt samhälle ska kunna uppstå och bestå. "Samhällen uppstår inte av sig själva och består inte av sig själva". Rosenberg menar att den nya individualismen/individualiseringen är helt beroende att det finns ett nätverk och system av synliga och osynliga förpliktelser. För att individen ska existera måste det finnas ett samhälle och grundvalen för alla samhällen är generationsöverskridande band och förpliktelser som är skapade av vårt medvetande. Vårt komplicerat samhälle, med arbetsdelning, normer och lagar, fungerar för att vi lärt oss att dessa förpliktelser måste till. Det har vi lärt oss genom berättelser som sätter oss in i det här samhället, t.ex. genom berättelser om folkhemmet,

nationen, osv. Han ställer sig frågan vilka berättelser som är möjliga idag, berättelser som kan för-ena vårt behov av individuell frihet och vårt behov av social mening och tillhörighet, dvs. långsiktig överlevnad. Den berättelse vi nu ser växa fram säger oss att vi kan forma våra liv utan att vara beroende av några andra, att marknaden kan lösa den typen av konflikter som uppstår mellan generationer, mellan människor och skapa de band som krävs för att det mänskliga samhället ska bestå. Det är marknadens berättelse - och den tar inte hänsyn till det han kallar de två drivkrafterna i samhället.

PLIKT OCH PROFIT

De två drivkrafterna menar han är vårt behov av erkänsla och vårt behov av materiell tillfredsställelse. Rosenberg har gett drivkrafterna två andra namn: Plikt och Profit. Dessa drivkrafter är båda nödvändiga och kan inte ersätta varandra. Han menar att försök att ersätta den ena drivkraften med den andra, dvs. använda fel drivkraft på fel område, leder till samhällets försvagning. Den ena drivkraften har med vårt behov att överleva som individer, den andra med vårt behov att överleva som samhälle.

Plikten som drivkraft hör samman med behovet av erkänsla - att bli sedd, ihågkommen, att sätta ett avtryck. Det förutsätter ett kollektivt minne, sociala band som är något så när långsiktiga, "en samhällelig hårddisk". Behovet av erkänsla kan, enligt Rosenberg, härledas ur människans extremt individuella sårbarhet: vi överlever inte ensamma. Vi klarar oss inte i ett samhälle som bara skyddar oss från fienden och ger oss mat för dagen. Vi måste ha de generations-

överskridande band som skapar de minnen och berättelser som krävs för att samhället ska kunna fungera. Vi behöver ett system som, genom överföring av språk och tradering av livsnödvändiga kunskaper och myter, skapar en känslomässig och social fostran. I vårt komplicerade samhälle ökar kravet på abstraktion och långsiktighet. Ju långsiktigare förpliktelser vi lyckas upprätthålla desto mer avancerade samhällen kan vi bygga, desto bättre kan vi försörja oss, desto bekvämare kan vi leva, desto friare blir vi och desto större möjligheter har vi att utvecklas individuellt. Vår förmåga att utveckla vår individuella kreativitet och anpassningsförmåga har delvis en annan drivkraft och den kallar Rosenberg för Profitens drivkraft.

KORTSIKTIGHETEN

Profitens drivkraft hör samman med vårt behov av individuell anpassning och förändring, ett behov av att utforska och undersöka, vår nyfikenhet, vår kreativitet. Det förutsätter att det finns naturtillgångar, verktyg och kunskaper. Att det finns arbetsdelning, lagar och marknader. Profitens princip styr, menar Rosenberg, det vi kan och vill göra för att förbättra vår enskilda lott; berika vår tillvaro i alla bemärkelser, göra det materiella livet bekvämare, mindre tungt. Här är kortsiktigheten en förutsättning och en tillgång. Ju snabbare vi förmår uppfatta förändringar och anpassa oss till och dra fördel av dem, desto större möjlighet att överleva eller blomstra.

Plikten och Profiten är två nödvändiga principer. Båda behövs, den ena kan inte ersätta den andra, och de bör leva i en ofrånkomlig men fruktbar spänning. Den

ena förverkligas genom individuell frihet den andra genom att upprätthålla berättelser av förpliktelser och beroende. Rosenberg lägger på en OH med två kolumner som han menar är oförenliga; den ena innehåller olika Profitpåbud och den andra Pliktpåbud (eller moralsentenser). T.ex. Effektiv - Generös, Optimistisk - Fatalistisk, Konkurrera - Reglera, Köpslå - Köpslå aldrig, osv. Idag finns det verksamheter där dessa ska förenas och det leder till konflikt. Han frågar vad som är tillämpligt på kriminalvården. Är det en kombination av allt det här? Rosenbergs tes är att båda de här syndromen var för sig är helt legitima och nödvändiga men om det ena används på det andras område går det gale. Han ger exempel som att köpslå om våra lagar, vår rättvisa, om våra gamla och våra barn. Eller om pliktens moral tillämpas på företagsamhet, t.ex. om man förbjöd köpslagen i affärslivet och hämmade initiativ och belönade lojalitet och traditionalism. Rosenberg ger exempel på två "moraliska hybrider": maffian och den kommunistiska utopin. Han frågar retoriskt vart vi är på väg nu, och svarar att han tror att vi är på väg att på nytt göra en sådan moralblandning på vissa områden. Vi ser i idag hur institutioner som, i stort sett, grundar sig på Pliktmoral, där människor vars yrkesidentitet har byggts kring lojalitet och hierarki m.m., förväntas uppträda som köpmän på en marknad. "Vi börjar tala om grundskoleelever som kunder och offentliga skolor som resultatenheter och vi bjuder numera ut förpliktelser mot våra gamla och sjuka till lägstbjudande." Rosenberg menar att vi intalas att Profiten som drivkraft kan ersätta Plikten som drivkraft och därmed göra sparsamhet till främsta dygd i verksamheter där vi

förväntar oss generositet - äldreomsorgen är ett sånt exempel. Låga kostnader och hög vinst i äldreomsorgen kan, anser Rosenberg, signalera låg effektivitet i pliktuppfyllelse. Han sammanfattar resonemanget med "att vi just nu på många områden frestas låta profitens moral driva sånt som i grund och botten och i längden bara kan upprätthållas genom plikt", och kommer på så sätt in på frågan om privata fängelser. Han börjar med att referera till en bok som behandlar privatisering av fängelser i Texas mellan 1867 och 1902. Det drivande motivet var att delstaten Texas ville spara pengar och ett antal företag ville tjäna pengar och man trodde sig göra en god affär genom att lägga ut hela fängelsesystemet på entreprenad till privata företag. Det skulle kunna ge företagen billig arbetskraft och staten t.o.m. en nettovinst per fänge och månad. Men det visade sig snart att det inte gick att upprätthålla mänsklig anständighet för fångarna eftersom företagen ville få ut maximalt av arbetskraften. Det dröjde inte länge förrän det väcktes opinion mot hur fångarna behandlades och det blev politiskt omöjligt att leva med denna moraliska kollision. Rosenberg menar att det finns mycket att lära av sådana här exempel för de visar att vi måste renodla drivkrafterna i det vi gör. Att vi måste fråga oss varför vi har fängelser och anpassa drivkraften efter det. Fortfarande finns det nog olika uppfattningar vad syftet med kriminalvård är. Rosenberg menar att vårt välfärdssamhälle är bräckligt i konstruktionen därför att det bygger på så många osynliga outtalade förpliktelser mellan människor. När pliktbanden vittrar sönder förlorar samhället sin förmåga till komplexitet. Vad som då kan hända är att erkänslan och meningen

söker sig till allt mindre och mindre kretsar i allt mindre system där kopplingen mellan plikt och lojalitet, erkänsla och social överlevnad blir så tydlig att alla kan se den. Han tror att det är det vi ser i segregationsutvecklingen och i många andra tendenser i Europa idag. Välfärdssamhällets bräcklighet blir synlig när berättelserna försvagas. Den ena stora berättelsen efter den andra har försvagats eller försvunnit och nu befinner vi oss i en situation där vi måste konstruera en ny - en ny berättelse som är så övertygande så att den lyckas binda människor samman. De måste vara långsiktigt verkande berättelser som "kopplar samman det förflutna med nuet och nuet med framtiden, det nödvändiga med det möjliga, rättigheter med skyldigheter, friheten med plikten".

SAMHÖRIGHETEN

Vi befinner oss i ett nytt skede i världsutvecklingen. Nyss hade vi nationalstaten och folkhemmet som byggde på uttalade och outtalade samhörigheter mellan människor. I dag lever vi i samhällen där samhörigheten, enligt Rosenberg, är väldigt svår att tydliggöra. Dels p.g.a. den globaliserade ekonomin där bindningarna mellan människor blir svårare att etablera, de blir allt lättare att lösa upp och de blir allt mindre knutna till bestämda platser, dvs. till sociala arenor där vi tillåts uppträda som sociala varelser för att få den där erkänslan som vi behöver. Dels också p.g.a. av den långtgående individualiseringen av det mänskliga livet. Detta har många förklaringar och Rosenberg vill inte tillmäta migrationen den avgörande betydelsen eftersom det är en individualisering som också sker inom ramen för den gamla kultursfären. Till detta kommer naturligtvis mötet mellan kulturer på

ett sätt som inte funnits tidigare. ”I brist på annat har vi sökt lösningen i en övergång från att vara sociala varelser präglade av en plikt-moral till att bli aktörer på en marknad som präglas av det jag kallar profit-moral. Likväl är det en ny berättelse som behövs om vi ska kunna knyta samman det lokala med det globala, det individuella med det sociala, det vi vill göra för oss själva och det som vi måste göra för andra.” Rosenberg är tveksam till att vi kommer att lyckas. Just nu går vi i cirklar och prövar det som redan är prövat. Detta illustrerar han som avslutning med en historia om rabbinen som går vilse i skogen och träffar en jägare som han ber om hjälp. Jägaren säger:

”Rabbin, jag har en dålig och en god nyhet. Den dåliga är att jag också är en rabbin som en gång gick vilse i skogen, den goda är att jag har nu prövat alla vägar som inte leder ut ur skogen”.

Med dessa avslutningsord ger han oss kanske ändå en gnutt hopp. Sedan fanns det möjlighet att ställa frågor:

Alexandra: I en nyligen gjord undersökning hävdas det att många hellre går efter sin egen moral än efter det lagen säger. Vad säger det oss?

Göran: Jo, det säger att det har skett ett fjärmande från lagen som är ett uttryck för den kollektiva moral - lag är ju kodifierad gemensam moral - till att bara lita på sin egen moralkänsla. Det är inte ett positivt tecken utan ett upplösningstecken. Det är riktigt att man ibland kan ifrågasätta lagen, men i ett samhälle där det finns ett samband mellan lagen och en moralisk diskussion i samhället ska det inte behöva vara så att man hellre litar till

sig själv eller tror mer på sin egen moral. Jag ser det mer som ett symptom på det jag säger än på något tjuvigt som det gärna framställs som: det nya, individuella, starka. Det är också i den här undersökningen många ungdomar säger att de är rätt pessimistiska på vart samhället är på väg men optimistiska för sig själva. Det ligger en paradox i det.

Alexandra: Vad ska man göra då?

Göran: Det är inte lätt. Det är en av de svåraste situationer vi har befunnit oss i. Jag ser inte den berättelse som kan konkurrera med marknaden.

Alexandra: Det låter väldigt deprimerande.

Göran: Nej! Vi ser ju olika rörelser växa fram, ex. miljö-rörelsen och s.k. NGO:s. Det är starka krafter men de kan inte vara ute i marginalen, de måste in i samhället. Partierna håller på att försvinna och politiken håller på att förtvina och det är fel. Kraften från rörelserna måste in i institutionerna. Och hur vi gör det ... det är det som är utmaningen.

Jan Johansson: Jag tillhör 40-talist-generationen och en del reglerades under min uppväxttid med hela folkrörelsekaraktären. Den är ju på väg att försvinna, men skulle man kunna lära av historien och koppla in lite av den biten också i framtiden? Återupprätta folkrörelsekaraktären? Finns det plats i det moderna samhället?

Göran: Jag tror inte att vi kan backa historien, men om du menar att vi måste hitta arenor över gränser för att lösa och

diskutera det som är gemensamt så är det helt nödvändigt. Det måste kopplas till det globala. Hur få människor att säga? ”Ja, nu känner jag mig som en del av det stora”.

Bertel. Jag funderar på de två påbudena du beskrev. Kriminalvården står mellan fatalism och optimism. Det finns många människor som jobbat länge i kriminalvården som tappat sin optimism. En slags fatalistisk defaitism: ”så här är det, det går inte att påverka”. Vårt nyckelord måste vara att vi är optimister för att vi är anställda för att påverka. Vi måste kunna tro på dom [fångarna] – vi måste kunna tro på vår egen möjlighet. Det är den viktigaste drivkraften för att det ska kunna bli någonting. Var anser du att man ligger nu i samhället, vad gäller attityder, ideologiskt, mänskligt i avvägningen optimist: jag kan påverka, eller fatalism: det är någon annan som styr det är som det är och blir som det blir.

Göran. Jag menar att det finns vissa grundläggande krafter i livet som är oföränderliga och till det hör åldrande, sjukdom etc. ev. också kriminalitet - men inte på det individuella planet. Man måste betrakta varje människa med optimistens ögon. Systemet som sådant måste vara

baserat i en tidlös, generationsöverskridande berättelse och vara medveten om att saker och ting är som dom är, vissa grundläggande element i den mänskliga tillvaron är som de är och det är dom vi ska hantera och det är dom vi ska göra det bästa av.

Himzo Sokolovic: Var finns idén om det mångkulturella samhället och mångfalden i dina visioner? Är idén den att det kan finnas plats för motsättningar i samhället? Som, just för att de är motsättningar, ska kunna bidra till turbulens, dynamik och skapa effektivitet.

Göran. Jag håller med dig. Vi måste bejaka och värdera de nya samhällsgemenskaper som har civil kraft. För att samhället ska klara av det mångkulturella så måste man leva mycket tydligare i medvetenheten om att konflikt, motsättningar och olikheter är basen och grundförutsättningen för demokratin. De nya förutsättningarna för att skapa samhället är annorlunda i dag, vi har ett brokigare samhälle. Likväl behöver vi förmågan att, åtminstone på vissa grundläggande områden, skapa ett system för gemensamma långsiktiga förpliktelser och inte bara inom varje grupp för sig.

Seminarium och debatt om

Gärningsman – Offer

Traditionsenligt inbjöd Riksförbundet Frivilliga Samhällsarbetare, Brottsofferjourernas Riksförbund, Svenska Fångvårdssällskapet, Övervakarna i Stockholm och Kriminalvården till höstseminarium med fokus på kriminalvårdsnära ämnen.

Seminarieret hölls i polishuset Stockholm torsdagen den 28 november 2002. Ett drygt 150-tal personer var samlade.

Dagen inleddes med att de olika organisationerna fick göra en kort presentation.

Seminarierets syfte var att sätta fokus på att gärningsman och offer kan vara olika sidor av samma mynt.

Anette Riipinen och Mikael Thyberg från KRIS föreläste/samtalade under rubriken "Även brottslingar är offer". De beskrev livet som kriminell missbrukare och att man rutinmässigt blir utsatt för brott. Inte som när en dam blir nedslagen och rånad utan som en del av vardagen. Ingen anmäler denna typ av brott. Som kvinna får man räkna med att bli miss-handlad, våldtagen och tvingas till kriminella handlingar. Mycket av publikens frågor handlade om hur det kommer sig att man börjar missbruka narkotika/begå brott och varför man inte bara slutar när konsekvenserna blir så påtagbara.

Efter lunchen tog Magnus Lindgren, brottsofferforskare vid Rikspolisstyrelsen, plats på podiet. "När blixten slår ner på samma plats" var hans ämne. Ett av Lindgrens bärande teman var att samtliga brottsoffer även måste få status som offer. Det finns olika typer av brottsoffer. Ideala brottsoffer är exempelvis svaga och utsatta. En ensam kvinna blir rånad och nedslagen på väg till sin mans grav är ett idealt och uppenbart brottsoffer. En prostituerad som blir misshandlad och våldtagen är inte riktigt lika idealiskt. Hon har med sitt leverne bidragit till det inträffade. Hon riskerar att bli utan delar av samhällets stöd, mindre skadestånd, åtalet ogillas o s v.

Blixtinkallade Ewa Orsini projektledare, Nyköpings kommun, berättade om ett nystartat projekt – Nyckelfrid. Nyckelfrid är ett samarbetsprojekt mellan olika enheter (polis, skola, sjukvård, kvinnojour, öppenvård/familjeterapeutisk enhet) som arbetar mot barnen, offret och mannen. Genom god samverkan ska myndigheterna agera konsekvent och använda sig av tydliga handlingsplaner. Målet med verksamheten är minska våld mot kvinnor, öka antalet anmälningar och minska mörkertalet. Bland annat har man

forts. sid 16

Tidskrift för Kriminalvård på Internet
www.algonet.se/~schlyter/TfK.html